

je obračun unutar KPJ bio tako surov? Kako to da da uvereni levičari, kao što je Sima Marković, završe svoj život u staljinskom GULagu ili budu pogubljeni posle montiranih sudskih procesa? Mučno je bilo saznanje da se još od vremena Francuske revolucije, praktikanti revolucije prvo obračunavaju sa revolucionarnim utopistima. I to sa onim utopistima koji su, u stvari, pripremili i omogućili revoluciju. Setimo se: Žan Mari Antoin Nikola Karita od Kondorsea, Nikolaj Ivanovič Buharin, Lav Trocki, Milovan Đilas... – baš tako peva Izet Sarajlić:

Dolaze pesnici novi
s novom azbukom i modom.
Ti si pisao slobodu,
oni će se koristiti slobodom.¹⁸

U vreme implozije realnog socijalizma, samoupravni socijalizam je bio u stanju da ponudi optimalne tranzicijske modele. Razorni nastup nacionalizma u Jugoslaviji je onemogućio dalji razvoj (ka pluralizaciji i demokratizaciji) samoupravnog modela. Po svoj prilici, starim i novim političkim i ideološkim akterima razvijanje samoupravnog modela je predstavljalo smetnju u njihovoj nameri osvajanja političke i materijalne moći. Stari politički i ideološki akteri su davno napustili ideju samouprave jer su osvojili monopol političke vlasti, te im ni do kakve političke (samoupravne) konkurencije nije ni stalo. Saveznike su našli u nastupajućim koterijama koje su bile smešane od „kontroverznih biznismena“, korumpiranih političara koji su sebi dali zadatak da stvore „povoljan zakonski ambijent za preduzetništvo“ i klera, kao ideološke infrastrukture i podrške. Zato su rezultati i posledice „tranzicije“ sasvim drugačiji od obećanih i očekivanih. Umesto društva blagostanja, nastao je tzv. tržišni fundamentalizam – u stvari poredak (ne)kontrolisane pljačke. Konačno – zašto je napušten socijalizam? Upravo zbog obećanja da se napuštanjem socijalizma otvaraju perspektive bogatijeg, slobodnijeg i otvorenijeg poretka. Inače, obaranje jednog poretka je legitimno samo ako se vrši zarad uspostavljanja razvijenijeg i humanijeg poretka. Utoliko su očekivanja ljudi legitimna i, po državu, obavezujuća. Pred tim očekivanjima se *nouveau riche* „elita“ sklanja iza drskih floskula o tome da „do boljitka ne može da se stigne preko noći“ – samo što ta noć pokriva Srbiju bar tri decenije. Ne čudi, stoga, histerična reakcija političara i poslodavaca kada opravdane zahteve radništva

za minimalnom nadnicom i građana za participacijom u procesima odlučivanja nazivaju „zahtevima za komunističkim samoupravljanjem“. A „komunizam“ i „samoupravljanje“ više nisu izrazi utopijskog već su postali sinonimi za nepoželjno. To je tako zato što bilo kakvi zahtevi radništva vrlo ozbiljno ugrožavaju aktuelni nelegitimni poredak. Onda kada je sistem izgubio moć samoreprodukcije, upravljajući sopstvenom monopolskom pozicijom, on je diktirao transformaciju u skladu sa svojom prirodom, te se, tako, zbila „перестройка“ u Sovjetskom Savezu, a potom „tranzicija“ u „postkomunističkim“ zemljama. „Перестройка“ je najpre razumevana kao stanje većih društvenih sloboda u okviru, i dalje, monopolskog položaja Komunističke partije Sovjetskog Saveza. Iza toga je nastupila „tranzicija“. Tranzicija je, u stvari, bila propagandno obećanje da će se brzo ući u društvo razvijenih kapitalističkih zemalja. O tome Mladen Lazić piše: „Tranzicija se, naime, najčešće shvata kao skup akcija kojima se odnosi, institucije, vrednosti zapadnog društva prenose na tlo istočnoevropskih zemalja koje je prethodno rasčišćeno od svih ostataka ranijeg sistema (pri čemu se, doduše, naizgled uspostavlja kontinuitet sa nekadašnjim ‚predsocijalističkim‘ nasleđem; no, ovde je obično reč o lažnoj tradiciji, tj. o iluziji o ‚demokratskim korenima‘ koji u realnoj istoriji nikada nisu odmakli od stidljivog nagoveštaja, u skladu sa periferijskim statusom koji su sva istočnoevropska društva, izuzev češkog, uvek imala).“¹⁹

Na kraju, pošto su (posle pada socijalizma) kapitalističke države napustile socijalne funkcije, „populistički pokreti i populistički političari preuzimaju zadatke koje je napustila oslabljena i srezana socijalna država i koje su u velikoj mjeri napustili i većinom već bivši socijaldemokratski pokreti (kurziv – moj). U oštroj suprotnosti sa socijalnim državama, države koje su ih nadomjestile trude se da se strah proširi, a ne umanj. Prije svega šire paletu opasnosti koje se mogu vidjeti na TV-u i s kojima se države zatim galantno bore, suprotstavljajući im se i pred kamerama brane narod.“²⁰

¹⁹ Mladen Lazić, *Pristup kritičkoj analizi pojma tranzicije*, Luča, Nikšić, 1-2 (1995), str. 46.

²⁰ *Država nas drži u strahu*, intervju sa Zigmuntom Baumanom. Razgovarali: Blaž Mazi i Uroš Škerl Kramberger. Dostupno na: <http://www.e-novine.com/intervju/intervju-drustvo/44714-Drava-nas-dri-strahu.html>. Preuzeto 11. 2. 2011.

Izdavač:
Učitelj neznalica i njegovi komiteti
Imenovati TO ratom
CZKD
Urednik:
Ivan Zlatić
Dizajn i prelom:
Matija Medenica
Štampa:
Fotokopirnica „Student“

Projekat finansiraju Evropska unija kroz Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava i Holandska Ambasada u Beogradu po programu Matra Embassy Programme. Sadržaj ovog štampanog materijala je isključivo odgovornost CZKDa i ni pod kojim okolnostima se ne može smatrati da odražava stav Evropske unije.

za samoobrazovanje

Riiten

drštvena pitanja

n°11/2013

Za stare pravice?

DANAŠNJE radničke borbe protiv privatizacije i stečaja u Srbiji dominantno su oblikovane iskustvom radnika u ratovima i njihovim potonjim učešćem u borbi za demokratske promene, od Kolubare pa do antikorupcijskih borbi u epohi privatizacije. U mnogo manjoj meri ove borbe su obeležene bledim sećanjem na prava koja su radnici imali u SFRJ. Ipak, u našoj mejnstrim javnosti se isticanje radničkih zahteva uglavnom tumači kao puka nostalgija „za stare pravice“. Šta se krije iza ove infantilizacije radnika? Da li samo elitistički prostakluk? Na diskusijama u ciklusu *Radnici i politička proizvodnja ratova*, govorili smo o mestu radnika u pobi politike nacionalizma i privatizacije, o njihovom odlasku u rat i povratku u opljačkane fabrike, i o ulozi u smeni Miloševića. Nataloženo političko iskustvo, danas vidljivo u radničkim zahtevima za

oživljavanje njihovih fabrika i restituciju njihove imovine, vlast i srednja klasa pokušavaju zataškati pre svega zato što ono pokazuje da su politika i ekonomija, rat i privatizacija, zapravo jedan te isti proces. Laž da Srbija nije učestvovala u ratu samo je drugo lice laži da su nacionalizam i privatizacija dve suprostavljene politike.

Nostalgija radnika za pravima koja su imali u SFRJ blei možda ponajviše zbog toga što su shvatili da je poredak bio navodno socijalistički, kao što nam to u naslovu izlaganja na završnoj diskusiji u ciklusu *Radnici i politička proizvodnja ratova*, poručuje Đokica Jovanović. Radnici, oni koji su preživeli rat i privatizaciju, danas traže ne samo da im se vrati oteto, već i da se sa njih i njihovih prava skinu znaci navoda.

Projektni tim *Imenovati TO ratom*

Prof. dr Đokica Jovanović

Kako je reklama pobedila „socijalistički“ poredak

SVE više mi se čini da pad socijalizma nije izazvan toliko potrebom za slobodom i pluralizmom, koliko zavodljivošću šarenih izloga Zapada. Pitanje slobode i pluralizma je bilo ključno pitanje samo za manji deo inteligencije i za još manji deo društva. Za prosečnog čoveka Zapad je, prevashodno, bio mesto bogatijeg, lagodnijeg i luksuznijeg života no što je onaj „socijalistički“. Evo jedne indikativne ilustracije. Sovjetski Savez je u tzv. kosmičkoj trci bio pobednik nad Sjedinjenim Američkim Državama, jer je prvi lansirao veštački satelit u orbitu oko zemaljske kugle. Bio je to „Sputnik“, koji je lansiran 1957. godine i bio je to jak udarac u vreme „hladnog rata“ između ovih dveju najmoćnijih država na svetu, međusobno ideološki sukobljenih. Ispostavilo se da je odgovor Sjedinjenih Država, namenjen sovjetskoj javnosti, bio, ne u sferi strateškog kosmičkog nadmetanja, već u sferi svakodnevnog života. Godine 1959. u Moskvi je otvorena Američka nacionalna izložba. Izložbu su zajedno posetili Nikita Sergejevič Hruščov, partijski vođa i premijer Sovjetskog Saveza i Ričard Nikson, potpredsednik Sjedinjenih Država. „Povodom tog događaja sagrađena je kuća za koju je američka strana tvrdila da njenu kupovinu može da priušti svaki prosečni Amerikanac bez veće štednje i ulaganja. Bila je puna najrazličitijih aparata koji su predstavljali oličenje plodova američkog potrošačkog društva.“¹ Izložbu je posetilo više od dva miliona ljudi. Mnogi su tada sa oduševljenjem prvi put probali Pepsi kolu. Pepsi kolu je probao i Nikita Hruščov, te ustvrdio kako je, ipak, neko osvežavajuće piće, koje se proizvodi u Moskvi, ukusnije. Kada su ga Amrikanci pitali kako se to piće zove Hruščov nije mogao „da se seti“. Ali, glavni udarac je tek sledio. Obilazeći izložbu, Hruščov i Nikson su zastali kod

modela američke kuhinje, kakvu u Sovjetskom Savezu obični građani nisu ni videli, a o kupovini nisu mogli ni misliti. Tu su zapodenuli čuvenu tzv. „kuhinjsku debatu“ (кухонные дебаты – kitchen debate) o tome koja zemlja ima bolju tehnologiju. Bilo je to, u stvari, nadmetanje u kome je Hruščov, pozivajući se na velike uspehe sovjetske nauke i privrede, pokušao da ublaži snažan propagandni udarac koji je Sovjetskom Savezu zadala jedna kuhinja-izložbeni eksponat. Hruščov, naravno, nije znao da su, nekoliko godina ranije, Frederik Pol i Sesil Kornblut u svom romanu *Reklamokratija*, jednom od najboljih naučno-fantastičnih romana, koji je objavljen 1953. godine pod naslovom *The Space Merchants*, u vreme žestokog „hladnog rata“, upozorili kuda vodi sve neobuzdanija moć reklame. Zapadnom čitaocu se sugerise da se lako može desiti da se sistem, u kome živi, u bliskoj budućnosti može samo formalno zvati demokratskim. Ljudi će više verovati veštačkoj slici sveta iz reklamâ nego sopstvenim sposobnostima za odlučivanje u svetu demokratije. Taj trend autori nazivaju reklamokratijom. Autori sugerisu zaključak da čovek-potrošač želi da bude obmanut. „Ja kažem: ‚Nadi nekog ko želi da mu unište mozak i upotrebi ga.‘ Tako govore veliki ljudi, a ja sam veliki čovek.“²

Sukob dvaju ideoloških poredaka bio je, u stvari, sukob dveju propagandi, kako je to odlično pokazala Suzan Bak-Mors u nenoj knjizi *Svet snova i katastrofa*. Pa su, tako, životi naše generacije određeni prelaznim (propagandno uređenim) periodima: Od socijalizma ka komunizmu i od socijalizma ka kapitalizmu. Nismo imali, niti imamo, privilegiju da iole značajniji komad života proživimo u relativno stabilnim prilikama. Nestabilnost, čekanje (očekivanje neprotivnečne budućnosti, kao nada), neizvesnost... to su kon-

¹ Tijana Jovanović, *Prefabrikovane i montažne kuće – kuće za novi milenijum*. Dostupno na: <http://www.buildmagazin.com/index2.aspx?fid=tekstovi&ime=bn0211.htm>. Preuzeto 4. 1. 2011.

² Frederik Pol – Siril M. Kornblut, *Reklamokratija*, Jugoslavija, Beograd, 1978, str. 96.

uciteljneznalica.org

stante naših životnih pozicija. Ova dva prelazna perioda se razlikuju prema svojim supstancijalnim odrednicama.

Prvi period („od socijalizma ka komunizmu“) je označen rastućom nadom u stalnu progresivnu promenu. To je period aktivne participacije u dolazeću budućnost koja je „u našim rukama“. Komunizma još nema, ali njegova izvesnost se ne dovodi u pitanje. Herbert Marcuze je čvrsto uveren: „Ne mogu predočiti ni najljepši kapitalistički sistem koji traje vječno.“³ Konačna (obećana) egzistencijalna konsekvencija (naša, verovatnije naših potomaka) je stanje prosperitetnog, beskonfliktnog poretka. Tom zavodljivošću, obećanjem eliminisanja kompeticije, državnosocijalistički poredak je pridobio stotine miliona pristalica. Taj period nazivam herojskim periodom rastuće nade.

Drugi period („od socijalizma ka kapitalizmu“) je označen opadajućom nadom prema egzistencijalnim sadržajima koje nosi budućnost. Više se ne participira u budućnosti. Perspektive gasnu, a dolazeći kapitalizam ne obećava stanje konsolidovanog neprotivrećnog poretka, kao što je to obećavao ondašnji dolazeći komunizam. Kapitalizam počiva na kompeticiji, na stalnim unutardruštvenim sukobima koji su bremeniti neizvesnim (često rizičnim) ishodima. Participacija u budućnost je zamenjena strahom, zebnjom od budućnosti i, konačno, begom od budućnosti. Taj period nazivam postherojskim periodom opadajuće nade.

Naravno, oba perioda su konsekvence ideoloških konstrukata.

Prvi period je, u realnom smislu, započeo posle drugog svetskog rata i pobeđe monoideološkog i monopartijskog političkog i državnog poretka.

Nije daleko od istine ideja da je birokratski, državni socijalizam (eklatantno realizovan i kao boljševizam, realsocijalizam i kao staljinizam), u stvari, varijanta državnog kapitalizma. Tim pre što i ovde postoji vladajuća klasa. „Kolektivno-vlasnička klasa je vladajuća klasa zato što upravlja celokupnom proizvodnjom/ reprodukcijom društvenog života. Ona je klasa zato što je to upravljanje njen monopol, što istovremeno znači isključivanje radništva iz njega i suprotstavljanje ove dve grupe kao neprijateljske.“⁴

Osnovno geslo samoupravne ideologije je bilo da radnici moraju da „ovladaju ostvarenim dohotkom i njegovom raspodelom“. Ustavom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije je utvrđeno da se „zajemčuju svakom radniku u udruženom radu... da odlučuje o dohotku koji ostvari u različitim oblicima udruživanja rada i sredstava i da stiče lični dohodak“ (Član 14.). Utvrđeno je, takođe, da „o celokupnom dohotku... radnici odlučuju u osnovnim organizacijama udruženog rada u skladu sa svojim ustavnim pravima i odgovornostima prema drugim radnicima u udruženom radu i prema društvenoj zajednici u celini.“ (Član 17. Stav 1.)⁵ Ovom formulacijom je omogućeno da vladajuća partija (kao jedina), preko državnog aparata (kojim upravlja), odlučuje o praktikanju „odgovornosti... prema društvenoj zajednici u celini“, bez participacije onih koji, po Ustavu, imaju neotuđivo pravo na to. Gde se slomio princip da „radnici odlučuju o celokupnom dohotku“? Nije se

princip slomio, jer nije ni praktikovan u potpunosti. Jugoslovensko samoupravljanje nije predstavljalo samo-upravu u punom smislu. Tačnije, sistem nije bio postavljen na osnovama demokratskog socijalizma. Nije, jer nije ni uspostavljen „odozdo“, kao realizacija samonastale potrebe. Bio je oktroisan „odozgo“, kao ideološki odgovor Sovjetskom Savezu posle razlaza između Tita i Staljina (1948). Bez obzira na prigovore „radničkoj“ državi zbog nesprovođenja u život vlastitog doktrinarnog principa, tačno je, sa druge strane, da radništvu nikako nije polazilo za rukom da se transformiše u istinskog, kvalifikovanog subjekta društvene promene. Kao klasa bez konkretno delatnog suvereniteta, radništvo je prepusilo (neću reći – delegiralo) svoj suverenitet realnoj upravljačkoj partijsko-birokratsko-tehnokratskoj klasi. Tako je počeo kraj real-socijalizma. Iako je samoupravljanje bilo projekt partijskog vrha, ne može se reći da u samoj ideji nije bilo i utopijske nade da se time uistinu čini pravi i značajan korak ka autentičnom socijalizmu. Milovan Đilas svedoči: „O predlogu da se u skupštini podnese zakonski predlog o radničkim savetima Tito... ništa nije znao dok ga Kardelj i ja nismo o tome obavestili... Prva reakcija bila mu je: naši radnici još nisu za to spremni. Međutim, Kardelj i ja smo bili ubeđeni da je to važan korak te smo insistirali, tako da je on počeo da popušta, i pažljivije sluša naša objašnjenja... Iznenađena je zastao i uzviknuo: „Tvornice koje pripadaju radnicima – nešto što se nikada nije postiglo!“⁶

Jugoslovensko „samoupravno“ radništvo se, sa druge strane, nije mnogo promenilo u odnosu na „klasično“, neoboljševičko⁷: bilo je okrenuto ka korporativističkoj državi od koje se očekivala „pravredna“ redistribucija materijalnih dobara; organizovano u birokratizovanom sindikatu (partijskoj transmisiji) i u jedinoj partiji (koja je monopolizovala politički život), bilo je malo zainteresovano za šire društvene probleme (koje treba da rešavaju država i partija, jer „najbolje znaju kako treba“) kao i za učešće u političkom životu. Jugoslovensko radništvo je, poput radništva u zapadnom svetu, bilo svedeno u okvire „zavisne participacije“ (Alen Turen).

Ovde treba ukazati na par dimenzija doktrinarnog sistema (u svetlu formulacije o „zavisnoj participaciji“) u Jugoslaviji koji se legitimisao samoupravljanjem:

-Samoupravljanje je doktrinarno predstavljeno kao sistem totalne participacije u odlučivanju (uglavnom zaposlenih – floskula „radni narod“);

-Kompetencija (još manje kompeticija) nije određena kao obavezujući faktor u procesu odlučivanja;

-Nasuprot paroli o dominantnom položaju radničke klase, ona je suštinski bila isključena iz magistralnih tokova odlučivanja. Sa jedne strane zbog niskog nivoa njihove kompetentnosti, a sa druge, isključeni su i iz sfera u kojima bi njihovo učešće bilo plodotvorno.

-Upravo zato što je bila isključena iz glavnih tokova odlučivanja, „sveukupna lišenost je i odvajala radništvo od srednjih slojeva: pripadnici srednjih

slojeva su, naime, raspolagali ili organizacijskim – političkim i ekonomskim – resursima, delegiranim od strane nomenklature, kao i u slučaju nižih rukovodilaca, ili kulturnim resursima... kada je reč o stručnjacima.“⁸

Strateške odluke je donosio samo jedan politički subjekt – Savez komunista. Iako Savez komunista nije bio ideološki rigidan kao druge vladajuće komunističke partije, iako je promovisao određene oblike tržišne slobode, iako je proklamovao načelo društvenog vlasništva, ipak je monopolizovao odlučivanje o društvenom razvoju i upravljanje nad ostvarenom vrednošću. Prema rečima Vladimira Ilića, „jugoslovenski socijalizam bio je prinuda, ali je bio i prosvetavanje. Bio je ne samo industrijalizatorska despotija, nego i drastično povećanje društvene pokretljivosti, bio je sposobnost da se odgovori jednom duhu vremena. Titov socijalizam iz sedamdesetih ne treba porediti sa američkim društvom koje je nastalo pod sasvim drugim okolnostima, poredite ga sa zemljama istog tipa, Salazarovom Portugalijom, Frankovom Španijom ili pukovničkom huntom u Grčkoj.“⁹ Još 1971. godine Božidar Jakšić je zapisao da „interes radničke klase nije postao osnovni interes socijalnog sistema, nego da je osnovni interes poretka u stvari interes birokratske strukture“¹⁰. Ako se to tada nije deciderano priznavalo, sada je potpuno belodano da je ondašnji socijalistički poredak bio, u stvari, birokratsko-etatiistički poredak koji se obilato služio levom ideološkom frazom.

Samoupravljanje, sa druge strane, u izvornom značenju, podrazumeva i *samoodlučivanje*. Rečeno rečima Karla Marksa, podrazumeva slobodno i autonomno učestvovanje u odlučivanju o celokupnoj reprodukciji društvenog života. U ovoj tački (odlučivanje) se nalazio čvor u kome su se naizmence susretali, slagali i sukobili interesi države i delova društva. Katkad i države i celokupnog društva. Susret države (vladajuće partije) i društva (što bi vodilo pluralizaciji) je u Jugoslaviji permanentno odlagan. Država (tačnije, Savez komunista, a još tačnije, Centralni komitet) je sebi pripisala arbitramo pravo „poslednje reči“. „Iznuđena politička kolonizacija privrede i društva kasnije je bivala praćena apsolutizmom i voluntarizmom političke birokratije, sistema čiji je glavni pokretač bila partija, odnosno partijsko vodstvo.“¹¹ Ovakav poredak stvari je počivao na dugotrajnom iskustvu političke i ekonomske neslobode, kao i na snažno ukorenjenoj tradicionalnoj kulturi. Sloboda je imala vrednost kao kolektivna datost, a ne kao sloboda (za) pojedinca. Društveno iskustvo Srbije, Balkana uopšte, je iskustvo u kome modernitet nije imao značajno mesto. Onda kada je ovde sazrevala ideja o državnosti (kao samodržačkom držanju vlasti) Tomas Džeferson, predsednik SAD (1801-1809) i pisac *Deklaracije o nezavisnosti* (1776), piše o samoupravi kao nužnom uslovu demokratije, tj. uspostavljanju društvenosti. „Svaki čovek i svi ljudi na svetu imaju pravo na samoupravu.“¹² Otuda i značenje samouprave (self-governance) kao: 1. politička nezavisnost, autonomija; 2. narodno predstavništvo ili vlada kao narodno predstavništvo, demokratija; 3. samokontrola.¹³

U socijalističkoj tržišnoj privredi, za razliku od državne planske privrede, pisao je svojevremeno Josip Županov, preduzetništvo je i moguće i nužno. U socijalističkoj privredi „funkcija poduzetničkog imputa neće biti dodijeljena kapitalu (tj. opredmećenom radu), već *živom radu*. Članovi radnog kolektiva ulažu svoj rad i kombiniraju ga sa sredstvima koja su općenarodna imovina; *ostvaruju određeni neto efekat (dohodak) za što snose riziko (kurziv – moj)*.“¹⁴ Međutim, jugoslovensko samoupravno preduzeće nikada nije bilo stvarno tržišno autonomno u odnosu

8 Mladen Lazić, *Čekajući kapitalizam: nastanak novih klasnih odnosa u Srbiji*, Službeni glasnik, Beograd, 2011, str. 87.

9 *Veština zaokreta*, intervju sa Vladimirom Ilićem, Vreme, Beograd, 437 (1999).

10 Božidar Jakšić, *Jugoslovensko društvo između revolucije i stabilizacije*, Praxis, 3-4 (1971), u: Božidar Jakšić, *Vreme revolucije?*, Gradina, Niš, 1989, str. 282.

11 Milan Matić, *Država, u: Enciklopedija političke kulture*, Savremena administracija, Beograd, 1993, str. 271.

12 Thomas Jefferson, *Opinion on Residence Bill*, 1790; „Sposobnost za samoupravu u društvu nije urođena. Ona je rezultat navike koja se stiče dugim učenjem“, Thomas Jefferson to Edward Everett, 1824; „Jednaka prava ljudi i sreća svakog pojedinca sada su priznata kao jedini legitimni objekti vlasti“, *Thomas Jefferson to A. Coray*, 1823, Dostupno na: <http://etext.virginia.edu/jefferson/quotations/jeff0600.htm>. Preuzeto 10. 2. 2007.

13 Dostupno na: <http://www.answers.com/topic/self-governance>. Preuzeto 12. 9. 2009.

14 Josip Županov, *Samoupravljanje i društvena moć*, Globus, Zagreb, 1985, str. 84.

na državu, tj. u odnosu na vladajuću (jedinu) političku partiju. Autonomne nisu bile ni druge ustanove, bez obzira na njihov „samoupravni“ karakter. A dve, potencijalno značajne i autonomne, sistemom uspostavljene društvene asocijacije, Socijalistički savez radnog naroda i Savez sindikata su, realno, igrale ulogu transmisije partijskih odluka. Stvoren je pluralitet bez pluralnosti. „Iza fasade brojnih samoupravnih institucija i dirigovanog masovnog učešća građana, razvio se paralelni sistem *stvarnog odlučivanja* (skrivena država), pred kojim je samoupravljanje bilo sve nemoćnije, a zakonom formalno utvrđeno odlučivanje, sve bezuticajnije... (to) rezultira u masovnim demotivacijama, apatijama i neodgovornostima, koje partijsku državu kasnije dovode u stanje akutne krize i raspadanje.“¹⁵ Tako je ideja samoupravljanja prešla put od nade u samoupravnu demokratiju do ideološko-propagandnog kiča. Upravo je monopol jedne ideologije i politike ugušio ideju (i mogućnost) samouprave. Samouprava je, po definiciji, moguća samo izvan monopola (političkog, kulturnog, privrednog) – ona isključuje monopol. Jednostavno: ili samouprava ili monopol.

Doktrinami, okamenjeni „samoupravni socijalizam“ se nije ni mogao praktikovati. Nije se mogao praktikovati, prvo, zbog toga što je legitimitet samom sebi davao iz ideologije („naučni socijalizam“, „marksizam-lenjinizam“, „samoupravni socijalizam“...), a nije svoj legitimitet potvrđivao demokratskom procedurom. Nije se mogao praktikovati, dalje, jer je „građen“ u zemlji bez demokratskog iskustva: bez iskustva demokratije, bez radnika kao građanina svesnog sopstvenog interesa u poretku i sposobnog za toleranciju i solidarnost, bez razvijenog tržišta i razvijene privrede, bez kulture koja počiva na samorefleksiji... Takav socijalizam se zato zatvorio u sebe, istisnuvši iz sebe vrednosti o kojima su maštali socijalisti mnogih generacija.

DOKTRINARNI socijalizam se nije mogao praktikovati, sa druge strane, i zato jer je Savez komunista sve više svoje uporište gradio na etničkom, a ne na socijalnom principu. Neuporedivo manje košta ako se garantuje „nacionalna ravnopravnost“ nego građanske slobode. Tako se sama partija u praksi sve češće legitimisala republičkom i pokrajinskom (etničko-nacionalnom) legitimacijom. Jedna od osnovnih posledica je bilo uspostavljanje nacionalnih političkih birokratija, koje su prevashodno „brinule o svojoj radničkoj klasi“. Oživeo je nacionalni princip jer je njegova osnova bila u nerazvijenosti društva, dok, istovremeno, postojeći poredak više nije mogao da se samoreprodukuje na osnovu umrtvljene, nepokretne ideologije „radničke klase“ a bez radnika-građanina. Nasuprot nacionalizmu nije stajao radnik-građanin. Nije ga bilo. A nacija? Nacija je večna, i u narodnoj pesmi, i u narodnom mitu. Na tom temelju, na „bezzvremenosti“ naroda-nacije, predstave o svojoj beskonačnoj budućnosti gradi svaki nacionalni socijalizam. Konsekvencija: umesto utakmice među građanima Savez komunista je ohrabrio utakmicu među narodima-nacijama u sopstvenoj zemlji. Drugo poluvreme takve utakmice često se zove rat.

U dugom periodu posle rata, iza propagandno gleischaftovane slike o dosegnutoj društvenoj neprotivrećnosti, tinjalo je ispotiha i nezadovoljstvo. Nezadovoljstvo je, uglavnom, bilo izazvano sve vidljivijom razlikom između proklamovane doktrine samoupravljanja i autokratske prakse vlasti. O tome piše Nebojša Popov.¹⁶ Ugušene su studentske demonstracije u Beogradu 1954. godine. Dogodile su se studentske demonstracije u Zagrebu 1959. i studentske demonstracije u Ljubljani 1963/64. Izbjali su radnički štrajkovi od 1958, pa nadalje – o čemu je pisao i na čemu je doktorirao Neca Jovanov¹⁷. Konačno, studentske demonstracije 1968. na Beogradskom univerzitetu se više nisu mogle pokriti nikakvim ideološkim prekrivačem.

Već tada je postavljeno pitanje: Ne bleedi li levičarski lik SKJ? Kako to da je istorija socijalizma bremenita okršajima unutar sopstvenih redova? Više nego okršajima sa ideološkim neistomišljenicima? Kako to da je Staljin svojevremeno naredio nemačkim komunistima da sarađuju sa nacistima, a ne sa socijaldemokratima – protiv socijaldemokrata? Kako to da

15 Milan Matić, navedeno delo, str. 272.

16 Nebojša Popov, *Beogradski jun 1968*, Republika, Beograd, 424-425 (2008).

17 Neca Jovanov, *Radnički štrajkovi u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji od 1958.-1969. godine*, Trajna radna zajednica pisaca Zapis, Beograd, 1979.

3 Herbert Marcuse, *Kraj utopije*, Stvarnost, Zagreb, 1972, str. 69.

4 Mladen Lazić, *U susret zatvorenom društvu*, Naprijed, Zagreb, 1987, str. 40.

5 *Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Savremena administracija, Beograd, 1974.

6 Milovan Đilas, *The Unperfect Society: Beyond the New Class*, Harcourt Brace & World, New York, 1969, str. 158, u: Dankan Bleki, *Raspad Jugoslavije*. Put u Pakao, Solidarnost, Beograd, 20 (2011), str. 18.

7 Slobodan Inić, *Teškoće socijalizma. Prilog teoriji revolucije ili jesu li revolucije od 1917. godine „prerano“ uspele kao činoc rasprskavanja istorijskog kontinuiteta?*, Prosveta, Beograd, 1985, str. 127.